

ŁUKASZ WÓJCIK

**GENEZA I ROZWÓJ PARAOLIMPIZMU
NA POMORZU ZACHODNIM (1948–2005)**

**The establishment and development of the paralympic movement
in Western Pomerania (1948–2005)**

Słowa kluczowe: paraolimpizm, sport niepełnosprawnych

Key words: The Paralympic Games, sport and disability

1. Wstęp

Ranga uprawiania sportu przez osoby dotknięte różnymi dysfunkcjami rozwojowymi jest w dzisiejszych czasach coraz wyższa. Podkreśla się tu zarówno rolę terapeutyczną, jak i wychowawczą. Odnoszone sukcesy sportowe, umiejętność pokonania własnego kalectwa, przeciwstawianie się trudnościom losu – to tylko niektóre walory podejmowanej aktywności sportowej.

Celem prezentowanej pracy jest przybliżenie historii ruchu paraolimpijskiego na Pomorzu Zachodnim.

2. Paraolimpizm. Narodziny idei igrzysk paraolimpijskich

Od 1896 r., co cztery lata znicz olimpijski, przemierzający w rękach biegaczy cały świat, dociera do wybranego miejsca, by zapłonąć ogniem wieszczącym czas pokoju. W miarę upływu czasu zmieniał się program igrzysk, rosła liczba państw i uczestników. Padały rekordy z granicy fantazji. Coraz częściej jednak rodziło się pytanie: czy rzeczywiście udział w igrzyskach jest otwarty dla wszyst-

kich? Odpowiedź była jednoznaczna: igrzyska olimpijskie są zamknięte dla osób niepełnosprawnych. W klimacie zrozumienia równych szans dla wszystkich zrodziła się idea igrzysk paraolimpijskich [18].

Za twórcę idei światowego paraolimpizmu uznaje się neurochirurga Ludwika Guttmana (1899–1980) [6]. Przy okazji Igrzysk XIV Olimpiady w Londynie w 1948 r. zorganizował on pierwsze nieformalne igrzyska pod nazwą Międzynarodowe Igrzyska dla Osób na Wózkach (International Wheelchair Games). W zawodach wzięło udział szesnastu byłych pilotów Królewskich Sił Powietrznych, rannych podczas II wojny światowej. Papież Jan XXIII nazwał go Coubertinem sportu dla niepełnosprawnych [7]. W 1960 r. w Rzymie, kilka tygodni po Igrzyskach XVII Olimpiady, odbyły się pierwsze oficjalne igrzyska ludzi niepełnosprawnych [6].

W roku 1972 z inicjatywy Ludwika Guttmana MKOL zgodził się na zastąpienie określenia „igrzyska paraolimpijskie” nazwą Igrzyska Olimpijskie Paraolimpijczyków [14].

Igrzyska paraolimpijskie to największe i najważniejsze sportowe spotkanie ludzi niepełnosprawnych. Fundamentalnym przesłaniem ruchu paraolimpijskiego jest stworzenie możliwości współzawodnictwa osobom niepełnosprawnym na podstawie takich samych zasad jak te, które dotyczą osób pełnosprawnych [6].

3. Znaczenie paraolimpizmu dla osób niepełnosprawnych

Dla osoby niepełnosprawnej integracja z ludźmi zdrowymi i wyjście poza własne środowisko są bardzo ważne. Sport daje taką możliwość. Wyjście do ludzi pozwala zapomnieć o kalectwie, podwyższa poczucie własnej wartości. „Sport jest najlepszym środkiem rozwoju osobowości i przywracania kontaktu ze światem zewnętrznym, ułatwia reintegrację osób niepełnosprawnych ze społeczeństwem jako pełnoprawnych obywateli” [15, s. 105].

Sportowcy podejmują pracę, naukę, zakładają rodziny, cieszą się życiem. Rywalizacja sportowa stała się dla wielu z nich szansą na lepsze życie i odskocznia od nieszczęścia, które ich spotkało. Lekkoatleci bez nogi, pływacy bez ręki, niewidomi piłkarze. Ci ludzie trenują, wspinają się na wyżyny, osiągają wyniki często na poziomie sprawnych zawodników. Efekt ich długoletniej pracy to

medale, zdobyte podczas igrzysk paraolimpijskich, mistrzostw świata, Europy i Polski w wielu dyscyplinach sportu [24].

4. Idea i narodziny paraolimpizmu na Pomorzu Zachodnim

Początki paraolimpizmu na Pomorzu Zachodnim datuje się na rok 1965. Powstało wówczas w Koszalinie Zrzeszenie Sportowe „Start”. Objęto nim członków spółdzielni inwalidów oraz osoby spoza spółdzielczości, posiadające odpowiednie orzeczenia lekarskie. Pod koniec roku 1969 utworzono Międzyspółdzielniane Ognisko Kultury Fizycznej Inwalidów „Start”. W roku 1978 powstało Wojewódzkie Zrzeszenie Sportowe „Start”, a w 1993 Ognisko Sportu i Rehabilitacji Inwalidów „Start”, które istnieje do dziś [8].

Największy rozkwit działalności przypada na lata 1970–1985, kiedy spółdzielnie inwalidów bardzo dobrze prosperowały. Rocznie Zrzeszenie Sportowe (dalej: ZS) „Start” organizowało około czterdziestu imprez sportowych i rekreacyjnych dla blisko trzech tysięcy osób. Organizowane spartakiady sportowo-rekreacyjne spółdzielni inwalidów liczyły około trzystu uczestników, chętnych było znacznie więcej. Trzeba było ograniczać liczbę osób biorących udział w tego typu imprezach.

Przy każdej spółdzielni działało koło sportowo-turystyczne. Prowadzono w nim zajęcia popołudniowe. W każdej spółdzielni wprowadzono też gimnastykę w czasie przerw w pracy, w której brało udział 90% załogi. Ponadto spółdzielnie zatrudniały pracownika odpowiedzialnego za sprawy sportu, rehabilitacji zawodowej i ruchowej. ZS „Start” zatrudniało trenera, który prowadził zajęcia popołudniowe w spółdzielniach, do których był oddelegowany. W latach 1970–1985 w „Starcie” zrzeszonych było około 2 tys. osób. Był to autentyczny ruch rekreacyjny i sportowy wśród niepełnosprawnych.

Po roku 1990, kiedy to nastąpił regres w spółdzielniach inwalidów, rozwiązano Regionalny Związek Spółdzielni Inwalidów, który finansował kluby „Start”. Spółdzielnie zaczęły upadać. Zabrakło środków na działalność „Startu”. Przestały działać koła sportowe przy spółdzielniach. Działalność sportowa i rekreacyjna prowadzona była tylko w kole sportowym, istniejącym przy „Starcie” [8].

ZS „Start” Koszalin na przestrzeni swojej działalności wychował zawodników, którzy reprezentowali Polskę na arenach sportowych w kraju i za granicą (tabela 1).

Tabela 1

Liczba zawodników klubu „Start” Koszalin uczestniczących
w igrzyskach paraolimpijskich

Ranga imprezy	Rok	Liczba zawodników
Zimowe igrzyska paraolimpijskie	1976	1
	1984	5
	1988	2
Letnie igrzyska paraolimpijskie	1976	1
	1980	2
	1984–1992	1
	1996	2
	2000	2
	2004	2

Źródło: [8].

Na początku lat osiemdziesiątych grupa społeczników, sportowców spółdzielczości inwalidów oraz Rada Wojewódzka Zrzeszenia Sportowego Spółdzielczości Pracy „Start” w Szczecinie utworzyła pierwszy w Polsce Klub Sportowy Spółdzielczości Inwalidów „Start”, który został zarejestrowany w Urzędzie Wojewódzkim w Szczecinie i wpisany do rejestru stowarzyszeń pod nr 472 w dniu 7.01.1983 r. Głównym patronem powstałej organizacji został Regionalny Związek Spółdzielczości Inwalidów w Szczecinie [25].

Pierwsze Walne Zebranie Delegatów Spółdzielczości Inwalidów odbyło się 23.03.1982 r. Wybrano na nim pierwszy zarząd klubu, komisję rewizyjną oraz sąd koleżeński. W skład zarządu weszli: Krystyna Chrabaszcz, Maria Daleczyńska, Andrzej Dolata, Krzysztof Dolot, Jan Kania, Małgorzata Kmieć, Teresa Marszałec, Teresa Marszałek, Jan Pienio, Janusz Polakowski, Stanisław Rybicki, Teresa Sicińska i Adam Smolicki [25].

Powstały sekcje: lekkiej atletyki, łucznictwa, pływania, siatkówki, strzelectwa, szachowa, tenisa stołowego. Wśród pierwszych zawodników, z którymi wiązano duże nadzieje, znaleźli się: Stanisław Buczak, Witold Czerniszewski, Henryk Dąbrowski, Wiesław Dziliński, Tadeusz Kucharczyk, Krzysztof Niedźwiecki, Irena Pienio, Jan Pienio, Anna Pieńczykowska, Edward Pilecki, Janusz Polakowski, Barbara Suchańska, Krystyna Wandachowicz oraz Zbigniew Wandachowicz. Zachodzące w kraju zmiany spowodowały ogromne problemy w dalszej działalności klubu. Tylko dzięki energicznej pracy i operatywności zarządu klubu oraz działaczy

nie dopuszczono do likwidacji sportu osób niepełnosprawnych. Ten najtrudniejszy w dziejach klubu okres trwał blisko cztery lata [25].

W tym czasie nie ustawała normalna sportowa działalność organizacji. Zawodnicy poprzez swoje liczne starty (głównie maratony na wózkach) i zdobywane medale promowali sport niepełnosprawnych. Spowodowało to większe zainteresowanie tą dziedziną życia osób niepełnosprawnych miejscowych władz. Momentem przełomowym w działalności klubu był rok 1991, gdy podpisano umowy z Urzędem Miejskim w Szczecinie dotyczące dofinansowania działalności statutowej. W następnych latach urząd ten wspierał działalność klubu. Tutaj należy podkreślić duże zaangażowanie kolejnych prezydentów Szczecina oraz członków zarządu miasta: Pawła Bartnika, Mariana Jurczyka, Anny Nowak, Grzegorza Kołodziejewskiego, Edmunda Runowicza, Bartłomieja Sochańskiego i Zbigniewa Zalewskiego [25].

Największe zasługi na tym polu należą zarówno do zawodników jak i trenerów. Wśród najlepszych długoletnich trenerów znaleźli się: Kazimierz Adamczak – trener sekcji tenisa stołowego, dr Edward Jędruch – trener sekcji pływackiej, mgr Teresa Sicińska – trener sekcji lekkiej atletyki i siatkówki, Stanisław Włodowski – trener sekcji strzeleckiej.

Do zawodników, którzy osiągnęli największe sukcesy sportowe i dostarczyli nam wiele emocji, należy zaliczyć: Jana Buczaka – lekka atletyka (trzy medale na IPO w Nowym Jorku), siatkówka (brązowy medal na IPO w Seulu); Jana Pienio – rzut oszczepem (srebrny medal mistrzostw świata w Anglii), pchnięcie kulą (czwarte miejsce na mistrzostwach Europy w Wiedniu); Irenę Pienio – pływanie (trzy medale na IPO w Arnheim w Holandii, cztery medale na mistrzostwach świata w Stoke Mandeville – Wielka Brytania, srebrny medal na Światowych Igrzyskach Pokoju w Maroku; maraton na wózkach (czwarte miejsce na IPO w Seulu), Renatę Chilewską – rzut dyskiem (srebrny medal na IPO w Barcelonie); Krystynę Wandachowicz (tenis stołowy – czwarte miejsce na IPO w Atlancie i IPO w Sydney); Ryszarda Beczka – pływanie (trzy srebrne medale na IPO w Sydney; pierwszy wicemistrz świata w historii polskiego strzelectwa sportowego osób niepełnosprawnych); Jolantę Pawlak – pływanie (dziewiąte miejsce na IPO w Sydney); Witolda Czerniszewskiego – wyścigi na wózkach (finał na mistrzostwach Europy w Wiedniu, mistrzostwa świata w Berlinie); Zbigniewa Wandachowicza – wyścigi na wózkach (mistrzostwa świata w Berlinie) [25].

W tabeli 2 przedstawiono stan liczbowy członków Związku Sportu Niepełnosprawnych „Start” Szczecin działających w latach 1953–1997.

Tabela 2

Stan liczbowy członków Związku Sportu Niepełnosprawnych „Start” Szczecin działających w latach 1953–1997

Rok	Kluby/koła	Członkowie	Ćwiczący	W tym kobiety
1953	12	938	–	–
1955	12	2141	–	–
1957	6	1317	–	–
1960	–	1100	–	–
1970	2	1200	1200	300
1972	2	971	–	–
1973	3	1045	–	–
1980	34	2041	636	165
1985	25	1687	452	160
1990	1	1050	120	65
1995	7	210	210	32
1997	7	230	230	32

Źródło: [5, s. 109].

W ciągu 25 lat swojego istnienia Klub Sportowy Inwalidów „Start” Szczecin odegrał ogromną rolę w życiu osób niepełnosprawnych. Stworzył im bowiem szansę na usprawnienie swojego ciała, ale przede wszystkim nauczył walki. To właśnie walka o lepsze i ciekawsze życie zmieniła osobowość tych wspinających zawodników. Ich życie jest barwniejsze, pełne przygód i radości. Stali się aktywni zawodowo i społecznie. Dziś wiedzą już, że niepełnosprawność nie polega na brakach fizycznych, lecz na oporach psychicznych, które nauczyli się pokonywać. Wielu spośród nich stara się zachęcić młodych niepełnosprawnych ludzi do uprawiania sportu, nie jest on bowiem zarezerwowany tylko dla ludzi sprawnych.

Cała 25-letnia działalność KSI „Start” i sukcesy zawodników dowodzą słuszności i zasadności obranego kierunku działania na rzecz rozwoju sportu osób niepełnosprawnych oraz rehabilitacji poprzez rekreację [25]. Celem klubu jest pomoc w uzyskaniu sprawności fizycznej, poprawa kondycji fizycznej osób niepełnosprawnych oraz przystosowanie do życia w sprawnym społeczeństwie.

Fot. 1. Biuletyn informacyjny Klubu Sportowego Inwalidów „Start” Szczecin
Źródło: [24].

Tabela 3

Tabelaryczny wykaz paraolimpijczyków Pomorza Zachodniego

Lp.	Imię i nazwisko	Start w IPO	Dziedzina sportu	Środowisko treningu i startu w IPO
1	2	3	4	5
1	Zenona Baniewicz	1994, 1998	Narciarstwo	Koszalin, Start, Szczecinek
2	Ryszard Beczek	2000	Pływanie	Szczecin, Start
3	Jan Buczak	1984, 1988	Lekka atletyka	Szczecin, Start
4	Renata Chilewska	1992	Lekka atletyka	Szczecin, Wrocław, Start
5	Barbara Chmielecka-Wojciechowska	1984	Narciarstwo	Koszalin, Start, Białogard

1	2	3	4	5
6	Tadeusz Chudzyński	2000	Lekka atletyka	Międzyzdroje Sporting
7	Ewa Dudka-Gęsicka	1980	Pływanie	Szczecin, Wrocław, Start
8	Ewa Durska	2000	Lekka atletyka	Goleniów, Barnim
9	Ryszard Fornalczyk	1984, 1988	Podnoszenie ciężarów	Koszalin, Start
10	Krystyna Jagodzińska-Zajac	1966	Tenis stołowy	Koszalin, Start i in.
11	Artur Jeznach	1988	Pływanie	Człuchów, Wrocław, Start
12	Małgorzata Kleemann	2000	Lekka atletyka	Kołobrzeg, Sztorm
13	Jolanta Kochanowska	1984	Narciarstwo	Białogard, Koszalin, Start
14	Ryszard Kozuch	1980	Lekka atletyka	Stargard Szczeciński, Poznań
15	Ewa Kwiecińska	1980	Łuczniectwo	Kołobrzeg, Łódź, Start
16	Mieczysław Mamiński	1980	Lekka atletyka	Wałcz, Trzcianko od 1968 r.
17	Wiesław Miech	1988	Lekka atletyka	Koszalin, Warszawa, Start
18	Janina Niedźwiecka	1980	b.d	b.d
19	Mirosław Piesak	1996, 2000	Pływanie	Drawsko Pomorskie, Bydgoszcz
20	Aleksander Popławski	1976, 1980	Lekka atletyka	Koszalin, Start
21	Ryszard Przednówek	1984	Narciarstwo	Koszalin, Start
22	Romuald Rasiak	1980	Piłka siatkowa	Koszalin, Słupsk, Start
23	Tomasz Rębisz	1996	Lekka atletyka	Koszalin, Start
24	Irena Rusewicz-Pienio	1980, 1988	Pływanie	Szczecin, Start, IKF US
25	Maria Sobiech	1988	Lekka atletyka	Słupsk, Czarni
26	Józef Szczeblewski	b.d.	Lekka atletyka	Koszalin, Start
27	Anna Szymul	2000	Lekka atletyka	Szczecin, Roma, Start
28	Krystyna Wandachowicz	1996	Tenis stołowy	Szczecin, Start

Źródło: [3].

Niezwykle ważną rolę w rozwoju paraolimpizmu na Pomorzu Zachodnim odgrywał Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1 dla Dzieci Niepełnosprawnych Ruchowo im. Marii Grzegorzewskiej w Policach. Jest to placówka przeznaczona przede wszystkim dla dzieci i młodzieży z dysfunkcjami narządu ruchu (wrodzonymi i nabytymi), mózgowym porażeniem dziecięcym, skrzywieniem kręgosłupa, stanami poamputacyjnymi, kalectwem sprzężonym (uszkodzenia narządu ruchu i upośledzenia umysłowe) [4].

Poprzez różne dyscypliny sportowe, odpowiednio dostosowane do potrzeb wychowanków, stymulowano ich rozwój, korygowano skrzywienia, kompenso- wano braki i niedorozwój, naprawiano to, co było zniekształcone, uszkodzone i niesprawne, a nade wszystko wyrabiano motywacje prozdrowotne.

Każdego roku wychowankowie średnio czterokrotnie reprezentowali województwo szczecińskie w barwach KSI „Start” Szczecin w zawodach rangi mistrzostw Polski; najlepsi uczestniczyli w mistrzostwach świata i igrzyskach paraolimpijskich (najczęściej już po opuszczeniu placówki).

W ośrodku do 2005 r. działały sekcje: baseballu, kulturystyki, łucznictwa, pływania, siatkówki, tańca, tenisa stołowego, unihokeja.

W latach sześćdziesiątych Edward Jędruch nawiązał współpracę z KSI „Start” w Szczecinie, a następnie zorganizował w ośrodku sekcję pływacką, której był opiekunem, instruktorem i lekarzem. Prowadząc od 1965 r. zajęcia z pływania, wyszkolił ponad 40 roczników niepełnosprawnych pływaków i nauczył pływać ogromną liczbę uczniów polickich szkół. Jako pierwszy i jedyny nauczyciel w Policach uczył pływania dzieci pełnosprawne, organizował wspólne wyjazdy obu grup dzieci na pływalnie szczecińskie [4].

Tabela 4

Poczet medalistów paraolimpijskich wywodzących się
z Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 1 dla Dzieci Niepełnosprawnych Ruchowo
im. Marii Grzegorzewskiej w Policach

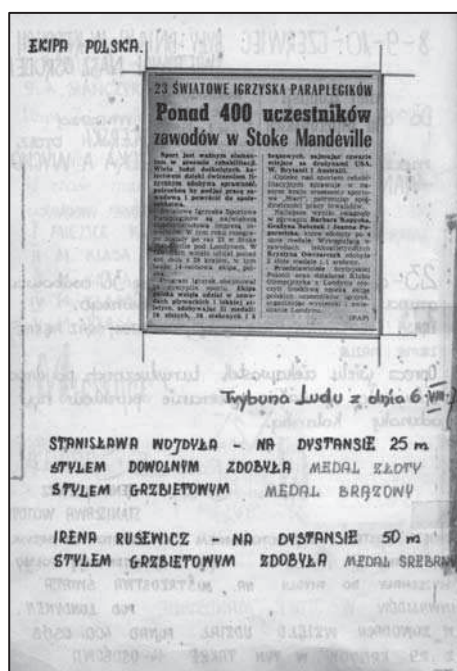
Imię i nazwisko	Osiągnięcia
Jan Buczak	Różne konkurencje lekkoatletyczne, medale: złoty, srebrny i brązowy w Nowym Jorku (1984 r.), brązowy medal w siatkówce w Seulu (1988 r.)
Zenon Sokół	Dwukrotnie złoty i raz brązowy medalista w pływaniu w Heidelbergu (1972 r.)
Bogdan Kozoń	Czterokrotny złoty medalista w Nowym Jorku 1984, srebrny i trzykrotnie brązowy medalista z Seulu (1988 r.)
Andrzej Wojciechowski	Czterokrotny złoty medalista w pływaniu z Arnheim (1980 r.), dwukrotnie złoty i raz srebrny medal w Nowym Jorku (1984 r.), dwa srebrne medale w Seulu (1988 r.)
Marek Szpojnarowicz	Pięciokrotny złoty medalista w pływaniu z Stoke Mandeville (1984 r.), dwukrotnie złoty i srebrny oraz brązowy medal w Seulu (1988 r.)
Zenona Lelo-Baniewicz	Brązowa medalistka w narciarstwie w biegu na 15 km w Lillehammer (1994 r.)
Jolanta Kochanowska	Złota medalistka w biegu przełajowym na orientację z Innsbrucku (1984 r.)
Jan Chrycz	Złoty i srebrny medalista w pływaniu w Nowym Jorku (1984 r.), dwa brązowe medale w Seulu (1988 r.), trener kadry narodowej pływaków niepełnosprawnych
Lucyna Krajewska	Czterokrotna złota medalistka w pływaniu z Arnheim (1980 r.)
Zbigniew Smyk	Trzy złote medale w pływaniu z Arnheim (1980 r.)
Ewa Dudka-Gęsicka	Dwukrotna złota i brązowa medalistka w pływaniu w Arnheim (1980 r.)

Źródło: [4].

Edward Jędruch wspomina:

Moi podopieczni bardzo często brali udział w zawodach pływackich i osiągnęli dobre wyniki. Byli mistrzami kraju, powoływano ich do kadry narodowej, reprezentowali Polskę na mistrzostwach świata i igrzyskach paraolimpijskich. [...] Szczycę się tym i z dumą podkreślam, iż 14 moich podopiecznych, absolwentów Ośrodka znalazło miejsce, obok największych sportowców polskich, w Encyklopedii Ilustrowanej *Od Paryża 1924 do Sydney 2000. Medaliści Olimpijscy i Paraolimpij-*

scy Witolda Duńskiego. Taka sama liczba naszych absolwentów (a może więcej) dostąpiła zaszczytu reprezentowania Polski na paraolimpiadach, i choć bez szczęścia medalowego (m.in. W. Andruszkiewicz, J. Pawlak), to uczestniczyli w zawodach w duchu idei olimpijskiej, a według prof. Degi „Tam udział w zawodach dla inwalidów to już zwycięstwo” [6, s. 45].

Fot. 2. Kronika OSW w Policach

Źródło: [2].

4. Ocena ruchu paraolimpijskiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–2005

Dążenia działaczy i organizatorów komitetów PKPar oraz MKOL idą w kierunku integracji osób niepełnosprawnych ze sprawnymi. Przykładem tego są różnorodne imprezy organizowane w Szczecinie, np. Mistrzostwa Polski Niepełnosprawnych w Lekkiej Atletyce, które odbyły się w 2003 r., mistrzostwa Polski w wieloboju kobiet i mężczyzn czy mityng lekkoatletyczny, który zorganizowano 12 maja 2005 r.

Jan Pienio, były działacz „Startu” Szczecin, a także utytułowany zawodnik, powiedział:

Organizowanie tego typu imprez dowodzi, iż można je pogodzić i razem zorganizować z zawodnikami sprawnymi. Komitety PKPar i MKOL prowadzą negocjacje i rozmowy na temat organizacji jednej olimpiady w jednym czasie. Oczywiście trzeba jeszcze rozwiązać wiele problemów, gdyż sport inwalidzki posiada wiele komitetów. Należało by połączyć federacje sportów ciężarowych, lekkoatletycznych itd. w jeden komitet i wtedy pod jednym zarządem będzie można łatwiej i szybciej realizować cel, jakim jest integracja. Na dzień dzisiejszy komitety prowadzą rozmowy, ale poprzez starty osób niepełnosprawnych w zawodach o dużej renomie dowodzą, że organizatorzy przygotowują się do przeprowadzenia jednej imprezy w dwóch kategoriach sportu: sportu sprawnych i niepełnosprawnych [8].

BIBLIOGRAFIA

A. Źródła

Źródła archiwalne

- [1] Igrzyska Paraolimpijskie Ateny 2004, kasetą wideo nr 1–112 (nagrania H. Laskiewicza), w zbiorach IKF US.
- [2] Kronika Ośrodka Opiekuńczo-Wychowawczego im. Marii Grzegorzewskiej.

Źródła drukowane

Akta i dokumenty źródłowe

- [3] Brzeziński W., 2001: *Dzieci z Puszczy Wkrzańskiej 45. lat Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 1 dla Dzieci Niepełnosprawnych Ruchowo im. Marii Grzegorzewskiej w Policach*, Szczecin.
- [4] Laskiewicz H., 2003: *Olimpijczycy Pomorza Zachodniego (studium porównawcze)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- [5] Laskiewicz H., 2005: *60 lat polskiego sportu w Szczecinie aspekty historyczno-organizacyjne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- [6] Maniak M., 1996: *Letnie Igrzyska Paraolimpijskie Osób Niepełnosprawnych – Atlanta '96*, „Kultura Fizyczna”, nr 11–12.

Prasa codzienna i czasopisma

- [7] Kosmol A., Molik B., Morgulec N., Maniak M., 2004: *Ruch paraolimpijski na początku XX wieku – oczekiwania i zagrożenia*, „Sport Wyczynowy”, nr 56.

Wspomnienia

Relacje ustne

- [8] Wywiad z trenerem Janem Pienio przeprowadzony 19.03.2005 r.

B. Opracowania**Prace zwarte i artykuły naukowe**

- [9] Beck J., 1977: *Sport w rehabilitacji inwalidów*, AWF, Warszawa.
- [10] Duński W., 2001: *Od Paryża 1924 – do Sydney 2000*, PZSN – Start, Warszawa.
- [11] Dziedzic J., Remplewicz J., 1980: *Kultura fizyczna w szkołach i zakładach dla niewidomych i niedowidzących*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- [12] Eider J., 2005: *Olimpijczycy i Paraolimpijczycy Pomorza Zachodniego – Ateny 2004*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- [13] *Encyklopedyczny słownik rehabilitacji*, 1986: PZWL, Warszawa.
- [14] Kikolski W., 1999: *Sport niepełnosprawnych – wyczyn czy rehabilitacja*, „Medycyna Sportowa”, nr 101.
- [15] Kosmal A., Szpalowska M., 1998: *Organizacja sportu niepełnosprawnych w Polsce*, perspektywy rozwoju, „Trening”, nr 2–3.
- [16] Krawczyk Z., 1997: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, Instytut Kultury, Warszawa.
- [17] Lipoński W., 1987: *Humanistyczna encyklopedia sportu*, „Sport i Turystyka”, Warszawa.
- [18] Lis J., 2008: *Od Rzymu do Aten 1960–2004. Polacy na igrzyskach paraolimpijskich*, Book of abstracts „Olympic and Paralympic”, National Academy, Studies Centre & Museum Iran – Tehran 23–24 Feb. 2008.
- [19] Maszczak T., 1994: *Wychowanie fizyczne i sport dzieci specjalnej troski*, AWF, Warszawa.
- [20] Skupniewski M., 2004: *Z kart historii*, „Sport Niepełnosprawnych”, nr 2.
- [21] „Sport Niepełnosprawnych”, Biuletyn Polskiego Związku Sportu Niepełnosprawnych „Start” 2004, nr 1.

Wydawnictwa okazjonalne

- [22] Ateny 2004, Polska Reprezentacja Paraolimpijska. Polish Paralympic Team – biuletyn informacyjny, Warszawa 2004.
- [23] Ateny 2004, Reprezentacja Olimpijska, Reprezentacja Paraolimpijska – biuletyn informacyjny, Warszawa 2004.
- [24] Biuletyn Informacyjny „Start”, Szczecin 2005.
- [25] Międzynarodowe Mistrzostwa Polski Niepełnosprawnych w Lekkiej Atletyce. Informator „Start”, Szczecin 2003.

**THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PARALYMPIC MOVEMENT IN WESTERN POMERANIA
(1948–2005)**

Summary

The current study is a synthesis of the establishment and development of The Paralympic Movement in Western Pomerania. The starting point of the reflexion on the topic was the history of The Paralympic Games which began in the abovementioned region back in 1965. The exploration of the meaning of The Paralympic Games for persons with disabilities were based on the data regarding the participation and achievements of the Paralympians from two clubs: “Start” Szczecin and “Start” Koszalin. The focus of the present work was to look into the interaction of disabled people with healthy individuals as well as their ability to exit their environment by means of sport. The data regarding the role of physical activity, its positive influence on their personal development and breaking the barriers commonly experienced in their lives were achieved by means of interviews with their coaches, members of Sport Association of People with Disabilities “Start” Szczecin and “Start” Koszalin as well as one of the participants of The Paralympic Games.

Translation: Dominika Wójcik